

Makedonya'da Câmî Mûsikîsi

Abas JAHJA*

Mosque's Music in Macedonia

Citation/©: Jahja, Abas, (2012). Mosque's Music in Macedonia, Mîlel ve Nihal, 9 (2), 75-111.

Abstract: Art goes beyond any natural and geographical boundaries. Whether it is in the West or East religion is the source of art and music. Locally and worldwide a number of articles and works have been written in music history. Especially it is important to stress the sympathy and passion of the Turks for the music. This shows the place and importance of music in Turkish cultural history. So the Turks wherever they went and lived, places and other cultures have not infringed but the same were assessed and treated as their countries, by making it part of their country. Music, which has a special place among the arts, is the most important locomotive carries culture. Cultural power of a country depends on the country music power. If a nation whose first two generations live through without music, its third generation will not be able talk about music anymore. Recently Turkish music, not only theoretically, but also practically, increased its influence in the Republic of Macedonia. Based on this fact, the music of mosques in Macedonia will be discussed in this paper.

Key Words: Music, Art, Music of Turks, Music in Macedonia, Mosque Music.

* Dr., Makedonya İslam Birliği Kùltür Müdürü. [abasjahja@hotmail.com].

Atıf/©: Jahja, Abas, (2012). Makedonya'da Câmî Mûsikîsi, Milel ve Nihal, 9 (2), 75-111.

Öz : Her sanat, içinde doğduğu tabîî ve coğrafi çevrenin izlerini taşır. Gerek Batı'da gerekse Doğu'da mûsikînin ve güzel sanatların kaynağını dinler oluşturmaktadır. Yerli ve yabancılar tarafından kaleme alınan dünya tarihi mûsikîlerinde, özellikle Türkler'in müziğe karşı ne derece duyarlı ve düşkün oldukları her fırsatta gündeme getirilmiş, bu alanda pek çok eser verilmiştir. Gerçekten Türk kültür tarihi içerisinde mûsikînin tartışmasız kayda değer bir yeri ve önemi vardır. Bu önem gereği fethettikleri yerlere kendi kültürleri ile yerleşen Türkler, buldukları yerlerin kültürleriyle kendi öz kültürlerini birleştirmişlerdir. Güzel sanatlar içerisinde ayrı bir yeri olan mûsikî, kültürü taşıyıcı en önemli lokomotifdir. Bir milletin mûsikîsinin gücü kültürünün gücü ile doğru orantılıdır. İki neslini mûsikîsinden habersiz geçiren bir milletin üçüncü nesilden kültürel anlamda söz etme ihtimali yoktur. Son zamanlarda sadece teorik olarak değil pratik anlamda da Türk Mûsikîsi yeniden Makedonya'da etkisini arttırmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışmamızda Makedonya'da cami mûsikîsini ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mûsikî, Sanat, Türkler ve Mûsikî, Makedonya'da Mûsikî, Camide Mûsikî.

Dinî mûsikî Türkiye'de olduğu gibi Makedonya'da da iki ana grupta şekillenmiştir. Bunlardan birisi cami mûsikîsi, diğeri ise tekke mûsikîsidir. Biz bu makalede cami mûsikîsi üzerinde durmaya çalışacağız.

A. Cami mûsikîsi

Dinî mûsikînin zâhidâne olan kısmını cami mûsikîsi oluşturur. Tekkedeki tasavvufî lirizmi camide bulmak mümkün değildir. Cami mûsikîsi daha çok farz olan ibadetler etrafında şekillenir. Tekke mûsikîsi ile birçok ortak vasfı olmakla beraber cami mûsikîsinin kendine has çizgileri vardır. Bunların başında cami mûsikîsinde mûsikî âleti (saz) bulunmaması gelir. Cami mûsikîsinde önemli olan sestir. Daha ziyade dua mahiyetini haiz olan bu mûsikî Türklerin elinde büyük bir ilerleme göstermiştir. Gerek farz ibadetlerin dışındaki mevlid, naat, tekbir, salât, salâ, temcid; gerekse ezan, kâmet, Kur'an kırâatı gibi farz ibadetlerle yapılan ibadet Cami mûsikîsi içerisinde zikredilebilir.¹

Türk dinî mûsikîsi daha çok İstanbul merkezli geliştiğinden gerek Anadolu gerekse Balkanlar'da yapılan icrâları derlemeye yönelik çalışmalar kısıtlı sayıda kalmıştır. Bu bağlamda Makedonya'da camilerin fonksiyonları ile ilgili bazı bilgiler vermek yerinde olacaktır.

Osmanlı Türkleri tarih içerisinde, iki deniz ve üç kıtada ayakta kalacak bir kültür ve sanat mirası bırakmışlardır - Osmanlılar'ın Balkanlar'dan çekilmesiyle başlayan yıkım ve yok etme çalışmalarına rağmen, Balkan şehirlerindeki Osmanlı mirası, varlığını olabildiğince korumaktadır - Osmanlıların kurduğu şehirlerin odak noktasını oluşturan yapılar, çok fonksiyonlu oldukları için, her dönemde yararlı olmuşlardır - Hiçbir yönetim onları bütünüyle yok etmeye kalkışmamıştır - Zira İslâm kültürü içerisinde camiler diğer dinlerin mabet anlayışlarından farklı olarak sadece ibadet maksatlı kullanılmamıştır.

Camiler, kaleler, köprüler, kervansaraylar, çarşılar, medreseler, şifâhâneler ve imârethâneler Osmanlı dönemindeki ekonomik, siyasal ve kültürel hayatın elle tutulur, gözle görülür, en önemli ve en güçlü şahitleridir - Onların yaşadıkları hayatın içine girmeden, eski fonksiyonlarına yeni fonksiyonlar kazandırmadan, Osmanlılar'ın Balkanlar'da beş yüz yıl süren, uzun soluklu koşusunun dayandığı temelleri ortaya çıkarmak, anlamak ve anlatmak mümkün değildir -

Makedonya'da gerek Osmanlı zamanında gerekse günümüzde inşâ edilen camiler aynı fonksiyonları icrâ etmektedir. Kültür ve sanatın iç içe şekillendirdiği camilerimiz mûsikî alanında da bu birliktelikten etkilenmiş ve aşağıda sözünü edeceğimiz formlar hem Makedonya hem de Türkiye'de ortak olarak kullanılmıştır. 1912 yılında Osmanlı Devleti'nin bölgeden ayrılması ile başlayan kültürel yozlaşma nedeniyle bazı formlar unutulsa da birçoğu hâlen devam etmektedir. Zamanla bilenlerin azaldığı bu formların ürünlerini kayıt altına almak kültür adına önemli bir vazifedir.

Makedonya'daki camiler ve camilerde görev yapan din görev-

lilerinin (hâfız, müezzîn, mevlidhân vb.) bu bölgedeki Müslümanların dini yaşantılarındaki derin etkisini bu vesileyle anmak yerinde olacaktır. Dinî hizmeti yerine getirenlerin başında Osmanlı'nın son döneminde öğrenimini İstanbul'da tamamlayan Hâfız Atullah Kurtiş (1872-1946), dinî görevinin dışında aynı zamanda şair olan Fettah Efendi ve bu iki zâtın öğrencilerinden din adamı ve şair Kemâl Aruçi Efendi'yi (1920-1977) anabiliriz.² Ayrıca yaşadıkları dönemde Kalkandelen Yukarı Çarşı Camii imam-hatiplerinden Hâfız Tâceddin Şehâbi'yi (ö. 2004) ve Kalkandelen Merkez Camii'nin imam-hatiplik görevini yerine getiren Hâfız Süleyman Hâfız'ı (ö. 2004) ve halen hayatta olan Üsküp mevlidhânlarından Hâfız Adnan Efendi'yi Makedonya'da dinî mûsikîyi icrâ eden önemli şahsiyetler arasında zikredebiliriz.

Şimdi, dinî mûsikî formlarını Osmanlı geleneğinde ve Makedonya'daki şekilleriyle mukayeseli olarak izâh edelim:

1. Mevlid

Arapça bir kelime olan "mevlid", sözlük anlamı itibarıyla "doğum" ve "doğum zamanı"nu, İslâmî terminolojide ise özel olarak Hazreti Peygamber'in doğum zamanını ifade etmek için kullanılmaktadır.³ Peygamberi en güzel sözlerle övme geleneği Peygamber devrinin şâiri Hasan bin Sâbit'e kadar ulaşmaktadır. İmam Bûsîrî'nin (ö. 1296) *Kasîde-i Bür'e* ya da *Kasîde-i Bür'de'si*, Türkçe'ye birçok kez tercüme edilen Ka'b bin Zühayr'in (ö. 645) *Kasîde-i Bür'de'si* bunların en meşhurlarındandır.⁴ Hazreti Peygamber'in hayatta iken kendisi için yazılan şiirlerden beğendiklerini mükâfatlandırması, İslam'daki şefaathane inancı nedeniyle Hazreti Peygamber vefat ettikten sonra da şairlerin O'nu övme konusunda âdeti bir-

² Muhammed Aruçi, *Kemal Efendi Aruçi: Şiirlerim*, Logos-A, Üsküp, 1999, s. 26; Aida İslam, "The Musical Characteristics of the Religious Service in the Mosques of Macedonia", *Contemporary Trends in Musicology*, (ed. D. Buzarovski), Struga, 2004, s. 25.

³ Mütercim Âsım, *el-Okyanûsü'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kamûsi'l-Muhît*, c. 1, İstanbul, 1305, s. 712-713.

⁴ Abdülhakim Koçin, "Vesiletü'n-Necât'taki Duâların Münâcat Türü Açısından Değerlendirilmesi" *Süleyman Çelebi ve Mevlid Yazılışı, Yayılışı ve Et-kileri*, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2007, s. 115.

birleri ile yarışa girmelerine sebep olmuştur. Peygamber'e övgü edebiyatının çokça benimsenmiş türlerinden biri de mevlid yazımıdır. Peygamberin doğumu olayını eksen alarak onu çeşitli yönleriyle anlatmaya çalışan bazı şairler, bu anlatımlarını manzum bir dille ifade etmenin yanı sıra eserlerinin kalıcı ve yaygın olması için mûsikîyi de kullanmışlardır.⁵

Endülüslü muhaddis İbni Dihye'nin (ö. 1236) *Kitâbu't-tenvîr fi mevlidi's-Sirâci'l-Münîr* adlı eseri İslâm dünyasında ilk mevlid manzûmesi olarak kabul edilmiştir. Hazreti Peygamber'in dünyaya gelişini pek çok kişi şiirleriyle anlatmış, ancak bunların arasında en meşhuru olan Süleyman Çelebi'nin (ö. 1422) *Vesîletü'n-Necât* isimli manzûmesi öne geçmiştir.

Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât*'ı Balkanlar'daki Türk, Boşnak, Arnavut, Pomak ve benzeri halklar arasında çok beğenilmiştir. Süleyman Çelebi'nin yazdığı Türkçe ile sevilerek okunmuştur. Söz konusu eser asıl isminden çok Mevlid, Mevlid-i Nebi, Mevlid-i Şerif ve Mevlüd olarak tanınmıştır.⁶

Aslında Türk din mûsikîsinde de mevlid, Osmanlı coğrafyasında yoğun bir ilgi gören *Vesîletü'n-necât* adlı mesnevinin besteli veya kendine has bir şekilde irticalen okunmasını ve bu maksatla yapılan törenleri ifâde eder. Bu gelenek, zamanla bazı kaideler çerçevesinde şekillenmiştir:

Mevlid manzûmesinin her bölümü (bahir) mevlidhan denilen bir kişi tarafından okunur. Bahirler arasında genellikle şöyle bir seyir takip edilir. "Allah âdın zikredelim evvelâ" mürasasıyla başlayan "Tevhid" veya "Münâcât" bahrine sabâ makamıyla girilir. Burada sabâ makâmına yakın makâmlara geçkiler yapılarak, okunan Fâtiha'dan sonra bahir tamamlanır. "Nûr" bahrine hicâz ma-

⁵ Bedri Mermutlu "Besteli Mevlid Meselesi", *Süleyman Çelebi ve Mevlid Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, Bursa Osmanoğlu Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 414; Ubeydullah Sezikli, "Besteli Mevlid Üzerine İki Yazma Eser", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8-1, Adana, 2008, s.180.

⁶ Boşnaklar ve Pomaklar arasında yeni doğan çocukların bir kısmına Mevlüddin, Arnavutlar'da ise Mevlüt isimleri verildiği de görülmektedir. (Bkz. Muhammed Aruçi, "Balkanlar'da Mevlid Geleneği", *Köprü*, Üsküp, 2006, yıl 4, sy. 19, s.29.)

kamıyla girilir. Arada değişik makam geçkileri yapıldıktan sonra yine hicâz makamı ile bitirilir. Mevlidin üçüncü bahri, “Âmine Hâtun Muhammed ânesi” mısrasıyla başlayan “Vilâdet” bahridir. Rast makamıyla başlayan bu bahirde de çeşitli makamsal geçkiler yapılarak yine rastta karar kılınır. “Yaratılmış cümle oldu şâdumân” mısrasıyla başlayan “Merhabâ” bahrine hüseyî ile girilir. Yine yakın makamlara geçkiler yapılarak segâh veya hüzzâmda karar kılınır. Mevlidin “Söyleşirken Cebraîl ile kelâm” mısrasıyla başlayan “Mî’rac” bahrine hüzzâm makamında başlanır. Yakın makamlara yapılan geçkilerin ardından segâha karar verilir. Vefât bahri ise dört makamda okunabilir. Bunlar; Hicâz, nevâ, uşşâk ve beyâtî makamlarıdır. Mevlidin son bölümü olan “Yâ ilahi ol Muhammed hakkı için” mısrasıyla başlayan “Duâ” bahrine ise uşşâk makamıyla girilir ve yapılan geçkilerin ardından hüseyî makamında mevlid bitirilir. Ardından okunan Kur’ân-ı Kerîm ve yapılan duâ ile mevlid kırâati ve töreni tamamlanır.⁷

Rumeli topraklarında insanlar gönüllerindeki peygamber sevgisini ifade etmek için Peygamber Efendimiz’in dünyaya teşrif ettiği ay olan Rebûlevvel’de, Osmanlı kültür hayatında epeyce yaygınlaşmış mevlid geleneğini ferd ve toplum hayatının bir parçası haline getirmişlerdir. “Hazreti Muhammed’in doğumu bayramı”, ve “Hazreti Muhammed’in doğumu menkıbesi” anlamlarını taşıyan mevlid, Osmanlı Devleti’nin bir parçası olan Rumeli’de de yaygınlaşmıştır. Arnavutlar’da ve Boşnaklar’da XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Türkçe olarak okunan Süleyman Çelebi Mevlidi, o yıllarda Nikşiç’li Salih Gaşeviç tarafından Boşnakça’ya ve Hafız Ali Rıza Ulqinaku tarafından da Arnavutça’ya tercüme edilmiştir. Hafız Ali Rıza Ulqinaku’nun Mevlidi İstanbul’da 1878 yılında *Tercime-i Mevlûd alâ lisâni Arnavud* ismiyle yayımlanmıştır.⁸

Süleyman Çelebi’nin Mevlidi ikinci defa Vuçiterneli Tahir Popova tarafından *Manzûmetu’l-Mevlûd fî efdali’l-Mevcûd bi lisâni’l-Arnavud* ismi altında Arnavutça’ya tercüme edilmiştir. Ayrıca

⁷ Nuri Özcan, “Mevlid-Mûsiki”, *TDVİA*, c. 29, 2004, s.484.

⁸ Bu Mevlid günümüzde de Karadağ ve Kuzey Arnavutluk’ta okunmaktadır.

Hâfız Ali Korça⁹, Abdullah Simlaku ve Hâfız İbrahim Dalliu gibi ünlü Arnavut âlimleri Hazreti Peygamber'in hayatını anlatan mevlitler yazmışlardır.

Rumeli'de mevlit törenleri âdet ve gelenek haline gelip kutsal gün ve gecelerde, sünnet, doğum gibi vesilelerle yapılagelmiştir. Mevlidin bazen tamamına yakını veya günün niteliğine göre belirli bölümleri değişik makamlarla aralarında ayetler, ilahiler ve kasîdeler okunmak sûretiyle icra edilmektedir. Balkanlar'da bugün bile mevlit geleneğinin çok yaygın olması, toplumun Hazreti Peygamber'e verdiği yüksek değerle ve ona karşı beslenen büyük sevgiyle îzah edilebilir.

Balkanlar'da Arnavutça kaleme alınan bazı mevlidler ise şunlardır:

1. Hasan Zyko Kamberi'nin (d. 1738) Mevlidi: 227 beyitten oluşmaktadır. Bu mevlidde Peygamber Efendimiz'in hayatı, öğretileri, hedefleri, ahlâkı ve en önemlisi estetik ve sanatsal yönü anlatılmaktadır. Yapı itibarıyla Kamberi, Süleyman Çelebi'nin mevlidini tâkip etmiştir. Halk şiiri üslûbuyla yazılan bu mevlid, kâfiye yönünden 'a, b, a, b' ya da 'aa, bb' şeklinde yazılmıştır. Mevlidde kullanılan dil, Güney Arnavut lehçesine yakın bir dil olup, Osmanlıca'nın da izleri görülmektedir. Mevlid'in giriş bölümü 22 beyt; Peygamber Efendimiz'in doğumundan yetişkinliğine kadar ele alınan ikinci bölüm 98 beyit; mîracı konu alan üçüncü bölüm 107 beyt olmak üzere toplam 227 beyittir.¹⁰

2. İsmail Floqi'nin Mevlidi: Doğum ve ölüm tarihleri bilinmeyen Floqi'nin bu eseri, Osmanlı alfabesiyle yazılan en eski Arnavutça mevlidlerden biridir. Bu eser, bütün Arnavut dünyasında meşhurdur. Bu mevlid de sade üslûbundan dolayı, halk arasında yayılma imkânı bulmuştur. Floqi bu mevlidinde tamamıyla Sü-

⁹ İsmail Ahmedî, Hafız Ali Korça, *Jeta dhe Vepra*, Shkup, 1989, s.127.

¹⁰ Faik Luli-İslam Dizdari, *Mevludet Ne gjuhen shqipe*, Camaj-Pipa Yayınları, Shkodra, 2002, s. 29-34.

leyman Çelebi'nin mevlidindeki konuları sırasıyla takip etmektedir.¹¹

3. Hâfız Ali Ulkinjaku'nun (d. 1853) Mevlidi: Süleyman Çelebi'nin mevlidinin tercümesidir. *Tercüme-i mevlûd alâ lisân-i Arnavud* adındaki bu mevlid, 1933 yılında Latin alfabesine çevrilmiştir. Ulkinjaku'nun bu mevlidi kısa zamanda halk arasında beğeni kazanmış ve cami mekteplerinde okutulmuştur. Ulkinjaku, Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri'nin "Hüdâ Rabbim" ile başlayan itikâd manzumesinin tamamını Arnavutça'ya çevirmiş ve bu mevlidin başına birinci bölüm olarak koymuştur. Ulkinjaku, üçüncü bölümde ve son bölümde de bazı itikâdi bilgilere yer vermiştir.¹²

4. Tahir Efendi Popova'nın Mevlidi: Tahir Efendi Popova öğrenimini İstanbul'da (Sultâniyye) tamamlamış ve sonra Sancak'ta (Yeni Pazar) müderrislik yapmıştır. *Menzûmetu'l mevlûd fi efdalî'l mevcûd bi lisâni'l-Arnavud* adındaki bu mevlidi daha çok Tetova, Gostivar ve Üsküp'te okunmuş ve hâlen okunmaktadır. Bu mevlid de, diğer mevlidler gibi Süleyman Çelebi'nin mevlidinin yazılış tarzını ve sırasını takip etmekle birlikte, Ulkinjaku'nun mevlidi gibi Süleyman Çelebi'nin mevlidinin birerbir tercümesi değildir. 1873 yılında İstanbul'da basılan bu mevlid, Ali Ulkinajaku'nun mevlidine göre daha sadedir.¹³ Tahir Efendi bu mevlidinde, her ne kadar Arnavut dili buna pek müsait olmasa da Süleyman Çelebi'nin mevlidini yazarken kullandığı 'fâilâtün-fâilâtün-fâilün' veznine bağlı kalmaya özen göstermiştir.

5. Hâfız İsmail Çam'ın Mevlidi: En eski mevlidlerden biri olan bu mevlid, anonimdir ve ezber yoluyla nesilden nesile aktarılmıştır.

6. Hâfız İslam Çelebi (1882-1929) Mevlidi: Osmanlı alfabesiy-le yazılan bu mevlidin başında, Efendimiz'in kırk hadisi yer almaktadır.

¹¹ Faik Luli-İslam Dizdari, *a.g.e.*, s. 43-54.

¹² Faik Luli-İslam Dizdari, *a.g.e.*, s. 71-83.

¹³ Jashar Receptagiç, *Razvoj i skolstva Albanske Narodnosti na teritoriji danasnje Jugoslavije do 1918 godine*, Priština 1974, s. 43.

7. Şevki Hocay Mevlidi: 1900 yılında Struga'da doğan Şevki Hocay, 1920 yılında Süleyman Çelebi'nin mevlidini tercüme etmiştir. 632 beyitten oluşan bu mevlid beş bölüme ayrılmaktadır: Birinci bölüm 68 beyit olup, bu bölümde mevlidi dinlemeye davet vardır ve Peygamber Efendimiz'in vasıfları ile Allah'ı anmanın önemi anlatılmıştır. İkinci bölüm 164 beyit olup, bu bölümde Efendimiz'in doğumu ele alınmıştır. Mîraç konusunu ele alan üçüncü bölüm ise 198 beyittir. 202 beyitten oluşan dördüncü bölümde Peygamber Efendimiz'in vefatı anlatılmakta ve son olarak da dua bölümü yer almaktadır.¹⁴

8. Hâfız Ali Korça'nın (1874-1956) Mevlidi: Bu mevlid 9 bölümden oluşmaktadır: 50 beyitten oluşan birinci bölüm münâcaât; 38 beyitten oluşan ikinci bölüm nûr-i Muhammedî; 52 beyitten oluşan üçüncü bölüm velâdet; 50 beyitten oluşan dördüncü bölüm Peygamber Efendimiz'in doğumunda gerçekleşen olaylar; 54 beyitten oluşan beşinci bölüm doğduğu gece ve çocukluğu; 108 beyitten oluşan altıncı bölüm Efendimiz'in peygamberliği; 88 beyitten oluşan yedinci bölüm mîraç; 30 beyitten oluşan sekizinci bölüm Peygamber Efendimiz'in büyüklüğü ve 126 beyitten oluşan son bölümde de Efendimiz'in vefâtı konu edilmektedir.¹⁵

9. Hâfız Abdullah Semblaku'nun (d. 1892) Mevlidi: Öğrenimini Dâru'l-Fünûn'da (İstanbul) tamamlayan Semblaku, 1921 yılında Korça'da müderrislik görevine tâyin edilmiştir. Semblaku'nun mevlidini diğer mevlidlerden ayırt eden en önemli özellik, bu mevlidde edebî ve felsefî temaların kullanılmış olmasıdır. Peygamber Efendimiz'in hayatını üç bölüm olarak değerlendiren yazar, mevlidini de üç bölüm olarak kaleme almıştır: Bunlar doğum, mîraç ve ölüm bahirleridir.¹⁶

10. Şeyh Ahmed Şkodra'nın (d. 1875) Mevlidi: Rifâiyye tarikati şeyhi olan Şeyh Ahmed'in bu mevlidinin ilk baskısı 1922 yılında Osmanlı alfabesiyle, ikinci baskısı ise 1926 yılında Latin alfa-

¹⁴ Faik Luli-İslam Dizdari, *a.g.e.*, 311-319.

¹⁵ Faik Luli-İslam Dizdari, *a.g.e.*, s. 340-343.

¹⁶ Faik Luli-İslam Dizdari, *a.g.e.*, s. 411.

besiyle yapılmıştır. Bu mevlid, Peygamber Efendimiz'in doğumu ve mücizeleri olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır.

11. Zeynula Jashari'nin Mevlidi: *Mevlûd-i şerîf ne gjuhen shqi-pe* adıyla 1973 yılında Ankara'da basılmıştır.

12. İdriz Lamaj'ın (d. 1948) Mevlidi: 504 beyitten oluşan bu mevlidin en önemli özelliği, Peygamber Efendimiz'in doğumundan önceki Arap dünyasının sosyal ve dini yönünü ele alması ve diğer mevlidlere göre çok kapsamlı olmasıdır.

13. İlmi Veliun'un (d. 1952) Mevlidi: 346 beyitten oluşan bu mevlid, daha önceki mevlid yazarlarının temalarını kullanmış olmasına rağmen özgün Arnavutça bir mevliddir.

14. Yunus Metani'nin (1908-1942) Mevlidi: Rifâiyye şeyhi olan Metani'nin bu mevlidi, diğer mevlidlere göre en kısa mevlid olup, 1932 yılında yazılmıştır. Eser Şeyh Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye ithâf etmiştir.

15. Ferid Vokopolo'nun Mevlidi: 218 beyitten oluşan ve 1940 yılında yayınlanan bu mevlid Hz. Ali için yazılmıştır.

16. Cemali Şehu'nun Mevlidi: Bu mevlid de Vokopolo'nun mevlidi gibi Hazreti Ali için yazılmıştır.

17. Fahredin Osmanî'nin Mevlidi: 1984 yılında Makedonya İslam Birliği "İlmiye Vakfı" tarafından bastırılan bu mevlid, son zamanlarda Arnavut dünyasında rağbet görmüştür.¹⁷

Ayrıca bu mevlidlerin dışında Kosova Prizren'de okunan bes-teli mevlid vardır. Bestekâr ve kanûnî Hacı Başkim Çabrat (Günümüz Prizren Kültür ve Sanat Vakfı Başkanı) idaresindeki bir heyet tarafından icrâ edilmiş ve 2006 yılında Prizren'de bu icrânın ses kaydı yapılmıştır. Eser, Mart 2007 de bestekâr neyzen Hakan Alvan tarafından da notaya alınmıştır. Mevlidin tüm bölümleri, icrâ eden heyetin okuyuşu esas olmak kaydıyla, müzik kâideleri dikkate alınarak yazılmıştır. Bu mevlid, Balkan müziğinin renklerini taşımakla beraber bazı bölümlerde kuvvetli bir şekilde Türk

müziği izlerine de rastlanmaktadır. Mevlidin hemen başında yer alan “Mefhar-i mevcûdât, hazreti fahr-i âlem Muhammed Mustafâ-râ salâvât” girişi ile “Merhaba Bahri”nin ses kaydı elimizde olmadığından yazılmamıştır.

Bu besteli mevlidin icrâsı, solo ve koro bölümler halinde yapılmaktadır. Solo bölümleri irticalen ve serbest olarak; koro yani cumhur bölümleri ise bilinen usûl kalıpları dışında fakat kendine has okunuş darplarıyla icra edilmektedir. Solo bölümleri, okuyucunun mûsikî bilgisi ve zevkine göre makama bağlı kalmak kaydıyla değişiklikler gösterebilmekte; ancak cumhur kısımları temelde notada verildiği şekli korumaktadır. Bu bölümlerin notası yazılırken hece paylaşımı esas alınmıştır. Cumhur bölümlere verilen ölçü değerleri Türk mûsikîsindeki gibi herhangi bir usûl kalıbını ifâde etmez. Bu bölümlerde verilen değerlerden amaç o bölümlerin kendine has icrâsı içindeki birim zamanı ve birim zaman adedini vermektir. Bunlar bilinen Türk mûsikîsi usûl kalıbına uymamaktadır; bu nedenle elimizdeki ses kaydı itibariyle bu kalıpları isimlendirmek mümkün olmamaktadır.

Bu eserde cumhûren okunan Nûr Bahri, Velâdet Bahrinin uşşâk makamındaki ilk kısmı ile hüseyni ve beyâti makamındaki Mî'râc Bahri dışındaki diğer bölümleri solo ve cumhûr okunur. Eser notaya alınırken beyitler heyetin seslendirdiği şekilde yazılmış ancak mevlidde yer aldığı sıra ile notaya giydirilmiştir.¹⁸ Bu mevlid bestesi özellikle Makedonya ve Kosova'da icrâ edilmektedir.

Prizren'de okunan bu besteli mevlid geleneğimizde sabâ ile başlayan tevhid bahri rast olarak, Nur bahri ısfahan iken uşşâk, velâdet bahri rast iken uşşâk-hicaz, miraç bahri hicaz iken bayâtî, münacât kısmı hüzzam iken hicaz olarak bestelenmiştir.

Mevlid icrâları Üsküp, Kalkandelen, Gostivar ve civârında Türkiye'deki geleneğe uygun olarak yapılmaktadır. Süleyman Çelebi'nin Arnavutça çevirisi olan mevlidler Arnavutlar tarafından

¹⁸ Enes Ergür, “Balkanlar'da Okunan Bir Mevlid Bestesi”, *Keşkül*, sy. 12, İstanbul, 2007, s.72-82.

ağırlıklı olarak uşşak-hicaz ve rast makamında okunmaktadır. Segâh ve hüzzam makamı ise Arnavutlar'da pek kullanılmamaktadır.

2. Salâ

Arapça'da duâ manasına gelen salâ (salât) Türk din mûsikisinde Hazreti Muhammed'e Allah'tan rahmet ve selam temennî eden, belli bestesiyle okunan çeşitli güftelere verilen genel addır. Cami mûsikîsi formları arasında yer alan salâlar okundukları yer ve zamana göre adlandırılmaktadırlar.

Sözleri Arapça ve mensur olan salâlar, akşam ezanı dışında dört vakitte okunan ezanlarla birlikte verilebilir.¹⁹ Gelenekte salâlar sabah ezanı hariç ezanı müteakip okunurken bugün ezandan önce okunmaktadır. Salâların makamları okunan ezanla aynı olmalıdır.²⁰ Ayrıca salâlar; sabâ salâtı, cuma ve bayram salâtı, cenaze salâtı, salât-ı ümmiyye ve salât-ü selâm olmak üzere çeşitlere ayrılmıştır. Sabah salâsının bestesi Buhûrizâde Mustafa Itrî'ye ait olup dilkeşhâverân makamındadır. Cuma ve bayram salâları bayâtî makamındadır. Bestesi Hatip Zâkirî Hasan Efendi'ye ait olan bu salâ genellikle caminin içerisinde ve müezzinlerin katılımı ile okunur. Yine Hasan Efendiye ait olan cenaze salâsı ise tabut musalladan alınıp kabre konuluncaya kadar tekrar edilir. Bu salâ da cemaatin iştirâki ile icra edilmektedir. Salât-ı ümmiyye ise bütün İslâm âleminin benimsediği bir salâdır. Türk mûsikîsi açısından önemli bir eserdir. Zîra melodi olarak girift olmayan, Itrî veya Hatip Zâkirî Hasan Efendi'ye ait olduğu söylenen bu eser inanan inanmayan dinleyen herkesin duygularına hitap etmektedir.

Hazreti Peygamber'e dua etmek müminler üzerinde bir vecibedir. Nitekim bu durum şu ayetlerde ifade edilir: “Şüphesiz Allah ve melekleri peygambere salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin” (Ahzap: 56). Peygamber Efendimiz bir gün “Burnu sürtülsün, burnu sürtülsün, burnu sürtülsün.” der. “Kimin yâ Resûlallah” diye sahabe sorar. O da “adım anılıp da

¹⁹ Nuri Özcan, *Dinî Mûsikî Ders Notları*, İstanbul, 2001, s. 15.

²⁰ Halil Can, “Dinî Mûsikî”, *Mûsikî Mecmuası*, sy. 291, İstanbul, 1974, s. 6.

üzerime salâvât getirmeyenin" diye cevap verir. Bir başka hadiste de "Kim adım anıldığında üzerime salâvât getirirse Allah'ın görevlendirdiği iki melek ona 'Allah seni affetsin' der, Allah ve diğer melekler de âmin derler; getirmezse iki melek 'Allah sana rahmet etmesin' der, Allah ve melekler de âmin derler". Yine her duanın evvelinde ve sonunda da salâvât getirmek vâciptir.²¹

Muhtelif tarikat toplantılarında zikre başlamadan evvel de çeşitli güfte ve bestelerde salâlar okunur. Salât-ı Kemâliyye de bunlardan biridir.

Makedonya'da salâlar cuma salâsı, cenaze salâsı, salât-ı kemâliyye, salât-ı ümmiyye ve tekkelerde okunan salâlar olmak üzere sınıflandırılabilir.

2.1. Bayram ve Cuma Salâsı

Bayram salâsı aynı zamanda cuma günlerinde de okunduğundan, "bayram ve cuma salâsı" olarak da adlandırılır. Suphi Ezgi onun Hatip Zâkirî Hasan Efendi tarafından bestelendiğini kaydetmiş ve *Temcit-Na't-Salât-Durak* adlı kitabında notasını yayımlamıştır. Eser beş bölümden oluşur:

- 1-Yâ Mevlâ Allah
- 2- Leyse'l-'ıydü limen lebise'l-cedîd
- 3- İnneme'l-'ıydü limen hâfe mine'l-va'îd
- 4- Ve salli ve sellim alâ es'adi ve eşrafi nûri cemî'il-enbiyâ ve'l-mürselîn
- 5- Ve'l-hamdü lillâhi rabbi'l-'alemîn²²

Camilerde şu şekilde okunurdu: Müezzinler tarafından hep birlikte "Yâ Mevlâ Allah" denildikten sonra bir müezzin "Leyse'l" ile başlayan cümleyi okur, ardından hep birlikte "Yâ Mevlâ! ..." kısmı okunur. "Ve salli ve sellim alâ es'adi ve eşrafi nûri cemî'il-

²¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dinî Kur'an Dili*, c. 6, Eser Kitabevi, İstanbul, 1942, s. 3923.

²² Suphi Ezgi, *Türk Mûsikî Klasiklerinden Temcit-Na't-Salât-Durak*, İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı, İstanbul, 1945, s. 3.

enbiyâ ve'l-mürselîn" ibâresi terennüm edilir ve bunu müezzinlerin "Ve'l-hamdü lillâhi rabbi'l-'alemîn" demesi tâkip ederdi.²³

Cuma salâları Makedonya'da perşembe geceleri tıpkı Türkiye'de olduğu gibi kesintiye uğramıştır. Diğer taraftan cuma salâları üzerinde Makedonya'da Buhûrîzâde Mustafa Itrî'nin dilkeş-hâveran makâmındaki salâsı etkili olmuştur. Ancak etkisi hissedilse de bu gün bu salâlar genelde uşşak, sabâ ve hüseyini makamlarında okunmaktadır.

2.2. Cenaze Salâsı

Cenaze salâsı ölüm haberinin duyurulması maksadıyla minarelerden okunan salât-ü selam ile cenazenin kabre götürülüşü esnasında tertip edilen cenaze alayında ve definden sonra okunan salâ olmak üzere iki çeşittir. Cenaze olduğunu bildirmek için minarelerden okunan salâ cuma salâsı ile aynı metne dayanır. Cenaze salâsının sonuna ölüm hakkındaki bazı ayetlerin eklendiği ve cuma salâsından bu şekilde ayırt edildiği de bilinmektedir. Bazı kayıtlar, minarelerde salâ vermenin belli bir vakti olmayan cenaze namazının kılınacağı zamanı haber vermek için okunduğunu, bu âdetin ilk olarak Mısır'da Fâtımîler zamanında başladığını ifade etmektedir.

Hüseyinî makamındaki bu eserin Muzikalı Hâfız Yaşar (Okur) ve Eyyubî Hâfız Ali Rıza'dan (Şengel) derlediği notasını *Nazarî ve Amelî Türk Mûsikîsi* adlı eserinde Suphi Ezgi neşretmiş ve kaynak göstermeden bestekârının Hatip Zâkirî Hasan Efendi olduğunu kaydetmiştir. Halil Can ise bu eserin Itrî'ye ait olduğunu belirtmektedir.

Cenaze namazından sonra teşkil edilen cenaze alayı sırasında okunan salâ ise bir nevi zikir şeklinde ve cemaatin de katılımıyla icra edilir. Altı bölümden oluşur:

Lâ ilâhe illallâh

Vahdehü lâ şerîke lehû velâ nazîra leh

Muhammedün emînüllâhi hakkân ve sîdkân

Allâhümme sallî alâ seyyidînâ Muhammedin ve 'alâ âli Muhammed

Ve sallî ve sellim alâ es'adi ve eşrafi nûri cemî'il enbiyâi ve'l-mürselîn

Ve'l-hamdü lillâhi rabbi'l-'alemîn

Bu salâ tabut musallâdan alındıktan sonra kabre götürülene kadar yolda cemâatin önünde yürüyen güzel sesli bir okuyucu tarafından yüksek sesle okunur. Kabristanda mevta kabre defnedilinceye kadar yine okuyucu tarafından önderlik edilmek sûretiyle cemaatin de iştirakiyle okunmaya devam eder. Cenaze kabre konduktan sonra artık kapatma ve üstü örtülme işlemi başladığında salât kesilir ve Kur'ân-ı Kerîm okunmaya başlar. Kur'ân-ı Kerîm tilaveti, dua ve onu takiben telkin verildikten sonra, tekrar okuyucu ve cemaatin iştirakiyle bu salâ okunarak mezarlık terk edilir.²⁴

Makedonya'da ise cenaze salâsı Türkiye den farklı olarak okunmaktadır. Baş tarafı Anadolu'da okunan salâlara benzeyerek: "Accilû bissalâlâti kablel fevt ve accilû bittevbeti kablel mevt" sözleri ile hüseyini makamında başlar. Salâ daha sonra bilinen ritüellerin dışına çıkarak ayetlerle devam eder. Bu ayetler "vebeşşirissabirîne ellezîne izâ esâbethüm musîbetün kâlû innâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn" ve "küllü nefsin zâikatül mevt" ayeti okunurken ayetlerin ardından "Allah" lafızları söylenir. Daha sonra "velhamdülillahi Rabbil âlemîn" denilerek bitirilir. Son olarak vefat edenin ismi söylenir. Bu salâ belirli bir kalıp içerisinde okunmadığından kişiye göre değişik makamlar da okunabilir. Bu nedenle notaya alınması uygun görülmemiştir.

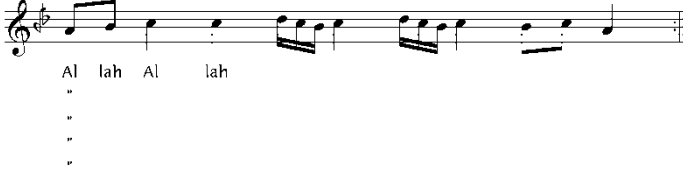
Bu salâ Gostivar şehri ve civarında okunur. Özellikle Zdunye beldesinde çok yaygındır. Bunun yanı sıra Üsküp ve civarında okunan salâ ise belirli bir kalıp dâhilinde okunduğundan notaya alınmıştır. Kalkandelen'de ise bu salâ geleneği kullanılmamaktadır.

²⁴ Suphi Ezgi, *Türk Mûsikî Klasiklerinden Temcit-Na't-Salât-Durak*, s.4.

SABÂ CENÂZE SALÂSI

Kaynak Kişi: Hafız Adnan
Notaya alan: Abas Yahya

Serbest

Al lah Al lah

"

"

"

yâ

"

"

"

"

Haz re ti Mev lâ nâ

Ke rim Al lah

Ha bîb Al lah

Şe fi' Al lah

Mu ham med Re sû lul lah

Üsküp'ün ünlü mevlidhanlarından Hafız Adnan'ın okuyuşundan tarafımca notaya alınmıştır.
Notaya alınış tarihi 06/01/2011

2.3. Salât-ı Ümmiyye

Bazılarının Itrî'ye bazılarının ise Hatip Zâkirî Hasan Efendi'ye atfettikleri bu eserin, Itrî tarafından bestelendiği yaygın görüş olarak kabul edilmiştir. Makamı hakkında da ırak veya segâh şeklinde ihtilâflar bulunsa da toplumda yaygınlaşmış şekli segâh makamındaki şeklidir. Bu salât Suphi Ezgi'nin *Nazarî ve Amelî Türk Mûsikîsi* adlı eserinin üçüncü cildinde semâî usûlü ile yazılmış şekilde yer almaktadır.²⁵

Salât-ı ümmiyye tüm dünyâda okunduğu gibi Makedonya'da da özellikle teravîh ve bayram namazlarında büyük bir coşku ile okunmaktadır. Bunlar terâvîh ve bayram namazlarının yerleşmiş ritüellerindendir. Bunun yanı sıra özel gün ve gecelerde değişik mevlid törenlerinde okunur; özellikle de yeni açılan camiler tekbirle ve bu salât-ı ümmiyye ile faaliyete sokulur. Segâh ârızaları Arnavutlar'a çok uygun olmadığından ârızaların baskıları tam olarak

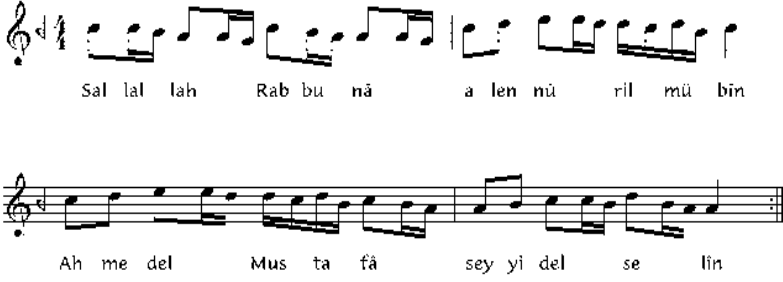
²⁵ Suphi Ezgi, *Nazarî Amelî Türk Mûsikîsi*, c. 3, İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı, İstanbul, 1933, s. 102.

basılmamakta ve eser daha çok uşşak makamını anımsatmaktadır. Sonuç olarak aşağıda da notasını verdiğimiz salât-ı ümmiyye hemen her türlü toplu törende okunmaktadır:

Aşağıda örnek olarak verdiğimiz salâ notası velâdet bahrinin sonunda okunur:

UŞŞAK SALÂT

Sofyan

Sal lal lah Rab bu nâ a len nü ril mü bin

Ah me del Mus ta fâ sey yi del se lin

El beşir el nezîr essirâce'l-münir
Hateme'l-enbiyâ eşrafe'l-âlemin

UŞŞAK SALÂ

Sofyan Güfte: ?
Beste: ?

Al- la- hüm- me sal- li a- lel Mus- ta
Al- la- hüm- me sal- li a- lel Hâ- şî
Al- la- hüm- me sal- li a- lel Kü- rey

fa Al- la- hüm- me sal- li
mi Al- la- hüm- me sal- li
şî Al- la- hüm- me sal- li

a- lel Mus- ta- fa Be- di- ü'r re-
a- lel Hâ- şî- mi Be- di- ü'r re-
a- lel Kü- rey- şî Be- şî- rün Ne-

sü- li ve bah- rü's sa- fâ
sü- li E- bu'l Kâ- sı- mî
zi- ru Ced- dü'l Ha- sa- ni

Notaya alınma tarihi: 1/1/2010

3. Temcîd

Sözlükte “tâzim ve senâ etmek” anlamındaki “temcîd”, minarelerde ezandan ayrı olarak Allah’a yapılan dua, tazarru ve münâcâtlar hakkında kullanılmaktadır. Üç aylarda Recep ayının ilk gecesiyle başlayıp ramazan ayının terâvih kılınan ilk gecesine kadar, ramazanda ise sahurdan sonra müezzinler tarafından halkın katılımıyla okunurdu. Cami ve tekkelerde temcîd okumak müezzinlerin ve zâkirlerin önemli görevlerindendir.²⁶

Diğer dinî mûsikî formlarında olduğu gibi bu form da Makedonya’daki dinî mûsikîye etki etmiştir. Makedonya’da temcîd kelimesi halk arasında, bir kimse öldüğü zaman okunan salâ yerine de kullanılır. Aşağıda notasını vermiş olduğumuz temcîd Makedonya’nın Struga ve Ohri şehirlerinde okunmaktadır.

²⁶ Ubeydullah Sezikli, “Temcîd”, *TDVİA*, c. 40, 2011, s. 410.

ÇARGÂH TEMCÎD

Güfte: ?

Beste: Anonim

Notaya alan: Abas Yahya

Serbest

Lâ i lâ he il lal lah Hak lâ i lâ he il lal lah
" " " " " " " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " " " " " "

Â dem sa fiy yul lah Mev lâ lâ Mev lâ
Nuh ne cî bul lah " " " " "
İb ra him ha li lul lah " " " " "
İs ma il ze bî hul lah " " " " "
Dâ vud ha li fe tul lah " " " " "
Mü sa ke li mul lah " " " " "
î sa rû hul lah " " " " "
Mu ham me dun re sù lul lah " " " " "

yâ Haz re ti Mev lâ
" " " " " "
" " " " " "
" " " " " "
" " " " " "
" " " " " "
" " " " " "

Notaya alınma tarihi: 06/07/2011

4. Ezan

Ezan, Arapça "bildirmek, duyurmak, çağrıda bulunmak, ilan etmek" anlamında bir mastar olup, terim olarak farz namazların vaktinin geldiğini özel bir şekilde müminlere duyurmayı ifâde eder. Ezan okuyana müezzin, ezanın okunduğu yere mi'zene, ezan okunan yer de özel günlerde ışıklar yakılması nedeniyle menâr veya minare, müezzinin ezan okurken minarede etrafı dolaştığı yere de şerefe denilmektedir.²⁷

Ezan Türk mûsikîsi formları içerisinde, bestesiz cami mûsikîsi formları arasında zikredilmektedir. İrticâli olarak icrâ edilir. Günümüzde bazı dinî mûsikî bestekârlarınca ezana besteler yapıldığını da görmekteyiz. Kanaatimizce bu çalışmaların çok daha geliştirilerek, bu ilahi çağrının gerektiği şekliyle en güzel bir biçimde icrâ edilir hâle getirilmesi lazımdır.

Dinî bir terim olarak ezan, Hazreti Peygamber zamanında ortaya konulmuş, günde beş vakitte okunmuş ve o günden beri İslam toplumlarında uygulanarak zamanımıza kadar gelmiştir. Hazreti Peygamber zamanında cuma günleri sadece hutbeden önce bir iç ezan okunurdu. Hazreti Osman devrinden itibaren cuma namazı için halkın önceden haberdar edilmesi amacıyla, namaz vakti gelince dışarıda da ezan okunmaya başlanmıştır. Ancak ezan sadece namaz vakitlerini bildiren bir ilan değil, ezan İslam toplumu için önemli bir bildiridir.

Türk mûsikîsinde ezan, namaz vaktine göre seçilmiş bir makam anlayışı içinde kendine has bir icrâ tarzı ve üslûp çerçevesinde serbest olarak şu şekilde okunur: Hangi makamda okunacaksa başlangıç tekbirlerinde o makamın ilk perdeleri gösterilir. Lafzattullâhın açık olarak telaffuz edilmesine bilhassa dikkat edilmeli, ibarenin "Allâhu ekber" şeklinde söylenip anlaşılmasına ve bölünmesine, benzeri prozodi hatasına meydan verilmemelidir. "Eşhedü en lâ ilâhe illallâh" cümlesi de tekbirlerde kullanılan makam ve perdelerden okunur. Ardından gelen "Eşhedü enne Muham-

²⁷ *el-Mu'cemu'l-Vasît*, (haz. İbrahim Mustafa), Mektebetü'l-İlmiyye, cüz: 2, Kahire, 1960, s. 971.

meden resûlullah"larda makâmın meyâna gelmeden önceki seyrini gösterecek nağmeler yapılır. "Hayye ale's-salâh" ezanın meyân kısmı olduğundan burada tiz seslerde dolaşılır ve uygun makam geçkileri yapılır. "Hayye ale'l-felâh"ın okunuşunda ise bu kısmın ikinci meyân olması sebebiyle yine meyân nağmelerinde gezinilir. Son tekbirlerde makamın karar sesleri gösterilir, tehlide ise karar verilerek ezan bitirilir. Ezanın icrasında müezzinin ses rengi, perde genişliği ve özellikle mûsikî bilgisinin önemli rolü vardır. Bu konularda güçlü müezzinlerin icrâları bir anlamda irticâlî bir beste faaliyeti olarak düşünülebilir. Bundan dolayı güzel ezan okumak ayrı bir kabiliyet ve hüner işidir. Ezan okuyuşunda ayrıca kararların çok önemli bir yeri olduğu ve karar perdelerinin ezanın en tesirli bölümlerini meydana getirdiği için müezzinin buralarda daha dikkatli olması ve bütün mûsikî kabiliyetini bu kısmın icrasında ortaya koyması gerekir. Gelenekte sabah ezanı sabâ, dilkeş-hâverân; öğle rast, hicâz; ikinci hicâz, uşşâk, bayâtî; akşam segâh, rast, düğâh, hicâz; yatsı hicâz, rast, uşşâk bayâtî, nevâ makamlarında okunmaktadır.

Ezan okumanın âdâb ve erkânı zamanla çeşitli farklılıklar göstermiş, bundan da değişik tavırlar doğmuştur. Nitekim eskiden İstanbul, Bursa, Konya ve İzmir gibi önemli kültür merkezlerinde özel ezan okuma tavırlarının olduğu bilinmektedir. Bunlardan "saray tavrı" adı verilen İstanbul tavrının saraya mensup müezzinlerle bazı paşaların bilhassa Ramazan aylarında selâtin camilerinde müezzinlik yapmaları sebebiyle halk arasında yerleşmiş olduğu belirtilir.²⁸

Makedonya'da ise ezanlar, geçmişte Osmanlı geleneğine uygun olarak okunmaktaydı. Bunun yanı sıra Türkiye örneğinde olduğu gibi başkent Üsküp'te bu gelenek daha fazla korunmuştur. Diğer şehirler ise bu gelenekten bir hayli uzaklaşmıştır. Ancak Türkler'in yoğun olarak yaşadığı Kalkandelen, Gostivar, Struga ve Ohri gibi şehirlerde bu gelenek hâlen uygulanmaktadır. Genel olarak Makedonya'da ezanlar sabah ezanı sabâ, öğle uşşak, ikinci

96 ²⁸ Nuri Özcan, "Ezan", *TDVİA*, c. 12, 1995, s. 44.

hicâz, akşam segâh, yatsı ezanı rast makamlarında okunmaktadır. Yakın tarihlere kadar minareye çıkma ve cumhur müezzinliği geleneği devam ettirilmişse de son zamanlarda bu gelenekler yavaş yavaş kaybolmuştur.

5. İLÂHÎ

Arapça “Allah’a ait” manasına gelen ilahi, Türk edebiyatında nazım türleri belirginleşmeden önce, dinî muhteva taşıyan her türlü şiire ad olmuş, daha sonra tasavvufî temaları işleyen ve Türk din mûsikîsinin makam ve usulleri ile bestelenerek dinî toplantılarda okunan şiirler bu adla isimlendirilmiştir. Bugünkü tespitlere göre ilahi kelimesi, “bestelenmiş dinî tasavvufî şiir” anlamıyla ilk olarak Evliyâ Çelebi'nin *Seyâhatnâmesi*'nde geçmektedir.²⁹ İlahiler şekil bakımından din dışı Türk mûsikîsindeki şarkı formuna çok benzerler, fakat sözleri ve melodi yapısı itibariyle şarkıdan ayrılırlar.³⁰

Geleneğimizde ilahiler genellikle içerisinde bulunan aylara veya okunan tarikata göre değişiklik gösterir. Eskiden tekkelerde her hicrî ay için bestelenmiş ilahiler okunurdu. Mesela Muharrem ayında Kerbela olayı üzerine bestelenen ilahiler okunurken, Rebûlevvel ayında Hazreti Peygamber'in doğumu ile ilgili ilahiler okunur, Recep ayında mi'rac kandili münasebetiyle mi'racla ilgili ilahiler seçilirdi. Ramazan ayının ilk on beş gününde “hoş geldin, merhaba yâ şehri ramazan” nakaratlı ilahiler; on beşinden sonra ise “dost elvedâ ya elvedâ”, “elvedâ ya şehri sultan” nakaratlarını terennüm eden ilahiler okunurdu.³¹ Halk arasında büyük ve küçük tevbe adlarıyla anılan Cemâziyelevvel ve Cemâziyelâhir ayları tövbe ve istiğfar zamanı olarak kabul edildiğinden güftelerinde bu konulara yer verilen ilahileri okumak tercih edilmişti. Şevval, Zilkâde ve Zilhicce aylarında ise hac farızasının kutsiyeti ve mukaddes yerlerin özlemine terennüm eden ilahiler okunur.³² Tarikat-

²⁹ Mustafa Uzun, “İlâhî”, *TDVİA*, c. 22, İstanbul, 2005, s. 64.

³⁰ Yılmaz Öztuna, “İlahî”, *Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*, c. 1, Ankara, 1990, s. 385.

³¹ Nuri Özcan, “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Dinî Mûsikî”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, c. 10, Ankara, 1999, s. 724.

³² Mustafa Uzun, a.g.m., s. 66.

ların ise ayrıca kendi büyüklerini öven ve her tarikatın kendisine mahsus ilahiler vardı.

Bunların yanında ilahiler toplumda düğün, sünnet ve asker uğurlama gibi sosyal olaylarda da okunagelmıştır.

Makedonya'da ise Allah ve Peygamber, ayrıca din adamlarının meziyetleri hakkında yazılmış ve her makamdan çeşitli usullerle kendine mahsus bir tavırla bestelenmiş Türkçe, Arnavutça, Boşnakça ve Makedonca okunan manzum ilahiler bulunmaktadır. İlahiler bir veya birkaç kişi tarafından camilerde, tekkelerde vb. ibadet meclislerinde mevlidler esnasında okunur. İlahilerin kendine mahsus tavırları vardır; bunları şarkı tavrından ayırmak için bu noktaya dikkat edilmelidir. Her makamdan ilahi bestelenmişse de ağırlıklı olarak uşşak, rast, nihavend, hicaz makamları kullanılmıştır. Örnek olarak notalarını vereceğimiz ilahilerde olduğu gibi, Arnavutlar'da ilahiler genellikle renkli ve kıvrak makamlardan bestelenmiştir. İlahiler çeşitli usullerle bestelense de, genellikle küçük usûller tercih edilmiştir. Tekkelerde zikir esnasında okunan ilahilerin zikir darblarına uygun olanlardan seçilmesi âdettir. Diğer birçok dinî eserler gibi, ilahiler de zamanla kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Zamanımızda Makedonya'da ilahi yazan, besteleyen, öğrenen ve öğreten kişilerin çok azaldığını burada belirtmeliyiz. Buna rağmen dinî mûsikîsi formları arasında ilahilerin Makedonya'daki Türkler ve Arnavutların dinî yaşantıları üzerindeki doğrudan etkisi gözlerden kaçmamaktadır.

5.1 Makedonya'da okunan ilahilerden bazı örnekler:

UŞŞAK İLÂHÎ

Güfte: ?

Beste: ?

Notaya alan: Abas Yahya

Nim Sofyan

Zot i jon je i madh nu e shem Gji tha
 sen det ke kri ju (S a z) ju (S a z.. ..) Tan te
 mi rat na i ke mbu shur ty me t'njoht e me t'be
 su ty met t'njoht e me t'be su (S a z...

Gjitha sendet e ksaj bote
 Madhrine tende vertetojne
 Fyrrat e gjithve mbi toke
 N'sexhde per ty po deshmojne

Ti je nuri i gjithsise
 E dricove gjith dynjane
 Ti je shpresa e njerzise
 T'lutem mbi ne ben derman

Notaya alınma tarihi: 10/01/2000

UŞŞAK İLÂHİ

Güfte: ?

Beste: ?

Sofyan

Notaya alan: Abas Yahya

İbni shemsi e ka shkru
Zoti n'xhennet me na çu
Msoja ilmin frive tu
Lâ ilâhe illallah

Hem Allahun kush se don
Dhe Allahu at se don
me shejtan n'xhehennem e çon
Lâ ilâhe illallah

Hem Allahun kush e don
Dhe Allahu at e don
Me melek n'xhennet e çon
Lâ ilâhe illallah

Jam merzitur du me dal
Me shku n'qabe skemi mall
N'ziker daima me kan
Lâ ilâhe illallah

UŞŞAK İLÂHÎ

Güfte: ?

Beste: ?

Sofyan

Notaya alan: Abas Yahya

Te gjith t'veshur ne ihram
Ah tavafin un ta baj
Ujin zemzem ta shijoj
At knaqsi ta perjetoj

T'flijoj kurban per Allah
N'arafat te bej dua
N'safa merve te vrapoj
Allahu ekber te jehoj

Medinen ta vizitoj
Muhammedi ku jetoj
Ta shoh vendin jet ku ndroj
Nje fatiha t'ja kendoj

Notaya alınma tarihi: 05/03/2011

HÛSEYNÎ ILÂHÎ

(Gurgulon lumi)

GÛfte: ?

Beste: ?

Sofyan

Notaya alan: Abas Yahya

Ne xhennetin darus salam
T'mirat e zotit fund nuk kane
Ska mundim e hidherim Allah
Allah Allah o shpetim

Ne xhennetin en neim
Besimtaret gjejne gezim
Gjithcka syri nuk ka pa Allah
Allah Allah e ke ba

Ne xhennetin darul huld
Zoti vdekjes i dha fund
Gjithcka mendja s'e kujton Allah
Allah Allah e ofron

Not:ilahinin asli Bosnakça olup Mahir Hasani tarafından 1987 tarihinde tercüme edilmiştir.
Mahir Hasani Uskup İsâbey İmam-Hatip Lisesinde Arapça öğretmenidir.

NEVESER ÎLÂHÎ

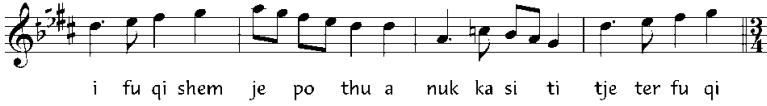
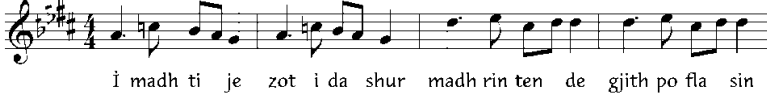
(Î madh Ti je)

Güfte: ?

Beste: ?

Sofyan

Notaya Alan: Abas Yahya

Î madh Ti je i fuqishem
O Ti qe krijove gjith sine
token qiellin diellin hanen
Dhe gjith yjet qe ndrïçojne

Vepra kto jan t'fuqise tende
Deshmojne per ty o perendi
Toka qielli bimet ajri
Dhe gjith yjet qe nrïçojne

Not: Bu ilahinin güftesi ve bestesi Boşnakça olup Mahir Hasani tarafından yukarıdaki şekliyle Arnavutça'ya tercüme edilmiştir. Notaya Alınma tarihi 08/10/2010

NIHÄVEND İLÄHİ
(İbrâhimi (A.S.))

Güfte: ?

Beste: ?

Nim Sofyan

Notaya alan: Abas Yahya

Pa ne ender peygamberi
Vet Allahu e urdheroi
qe te ther te vetmin djal
Qe ai e donte at shum

Por Allahu se lejon
Peygamberin veç sprovon
Si shperblim i dha nje dash
Qe ta therte per kurban

Babi im ti zbato
Ç'far Allahu te urdheron
Tha i vogli İsmail
Qe Allahu i dha durim

Na i la si adhurim
Peygamberi İbrahim
Qe qithmon te madhin Zot
Me kurban ta perkujtojm

Notaya Alınma Tarihi 05/04/2010

NIHÂVEND ÎLÂHÎ

(Bismillahi)

Sofyan

Güfte: ?

Beste: ?

Notaya Alan Abas Yahya

Bis mil lâ hi un po fi llo nje ka si

de me uj dis Hem Al lâ hun po lev

doj me qe na dha din t'ah me dis dis

Shkurt na kallzon ne islami
Zoti nje esht ska dyshim
Gjum nuk ka as vend qe rine
Lem jelid ve lem juled

Salavate dhe selame
permbi pejgamberin tone
Ala as-habe temame
Qe jane yjet e dinit tone

Not: Bu ilahi Kalkandelen (Tetova) Yukarı Çarşı (Köprü) Camii imam-hatiplerinden Rahmetli Hâfiz Taceddin Şehâbî'nin (Ö. 2004) icrasından meşk ettiğimiz şekliyle tarafımdan notaya alınmıştır.
Notaya Alınış Tarihi (03/07/2001)

KARCIĞAR İLÂHÎ
(Ölümünden kaçarsın)

Güfte: ?

Beste: ?

Devrihindi

Notaya Alan: Abas Yahya

Ö- lüm- den ka- çar- sın tu- tar- lar
Bir ka- ran- lık yer- de ko- yar- lar

se ni Ha ra mi ler gi bi
se- ni Ö- lüm sa- na çâ- re

so- yar- lar se- ni Ha- ra- mi- ler
çâ- re bu- lun- maz Ö- lüm ni- çin

gi bi so yar lar se ni
sa- na çâ- re bu- lun- maz

so- yar- lar se- ni yâ Hû
çâ- re bu- lun- maz yâ Hû

Not: Üsküp'ün ünlü mevlidhân hafızlarından Hafız Adnan Efendi'nin sesinden tarafımca dinlenip notaya alınmıştır.

KARCIĞAR İLÂHÎ
(Mâil oldum)

Sofyan

Güfte: ?
Beste: ?

Mâ il ol- dum bu dün- ya- da bos tan i- le
İ nan ma- yın ar- ka- daş- lar dün ya ya- lan
ba- ğı- na Mâ il ol- dum bu dün- ya- da
ya lan İ nan ma- yın din kar daş lar
bos tan i le ba- ğı- na do- ya- ma- dım
dün ya ya lan ya lan hep ya lan dır
lez ze ti i le ta di na do ya ma dım
bu- nun so- nu a- nı vi ran- dır hep ya- lan- dır
le ze ti i le ta di na
bu- nun so- nu a- nı vi- ran- dır

Not: Üsküp'ün ünlü mevlidhan hafızlarından Hafız Adnan Efendi'nin sesinden bizzat tarafımca dinlenip notaya alınmıştır. (Abbas Yahya)

UŞŞAK İLÂHÎ
(Seyrâna gel seyrâna)

Güfte: ?

Beste: ?

Notaya alan: Abas Yahya

Sofyan

Ver gön- lü- nü Mev- lâ- ya
Düş â te şî sev dâ ya
U çup yer den bâ lâ ya
Sey- râ- na gel sey- râ- na

Ver gönlünü Mevlâ'ya
Düş âteş-i sevdâya
Uçup yerden bâlâya
Seyrâna gel seyrâna

Aşk şarabın durma iç
Erken diye kalma iç
Bu tac u hırkadan geç
Seyrâna gel seyrâna

Dinle müşid sözünü
Hakk'a köle özünü
Anlarsın da özünü
Seyrâna gel seyrâna

6. Şuğuller

Şuğul Arapça "iş", "uğraş" anlamlarına gelir. Mûsikîmizde ise Türkler tarafından Türk mûsikîsi makam ve usullerine göre sanat endişesi taşımadan bestelenmiş, Arapça güfteli, güftesi kolay anlaşılabilen, kıvrak melodili eserlerdir.³³ Tekkelerde zikir esnasında Türkçe ilahiler okunurken ortamı monotonluktan kurtarmak için bazen şuğul de söylenirdi. Sözleri Arapça olması itibariyle şuğulle-

rin halk tarafından pek anlaşılmasa da, mânevî olarak dinleyicileri Hazreti Peygamber iklimine daha fazla yaklaştırdığı gözlenmektedir. Zaten şuşullerin sözleri içerisinde Hazreti Muhammed'le ilgili olanlar azımsanmayacak kadar çoktur.³⁴ Günümüz dinî mûsikî repertuvarında sayıları fazla olmayan şuşullere dinî mûsikî icralarında da pek az yer verilmektedir.

Makedonya'da okunan şuşullerin büyük çoğunluğunun güfteleri daha çok Hazreti Peygamber ile alakalıdır. Ancak kullanıldığı yer olarak ise Osmanlı geleneği ile aynı özellikleri taşımaktadır. Makedonya'da okunan bazı şuşullerin notaları aşağıda verilmiştir.

6.1. Makedonya'da okunan şuşullerden bazı örnekler:

RAST ŞUĞUL (Essubhu bedâ)

Sofyan

Güfte: ?
Beste: ?
Notaya Alan: Abas Yahya

Es sub hu be da min tal a ti hi

es sub hu be da min tal a ti hi

vel ley li de ca min vef ra ti hi

vel ley li de ca min vef ra ti hi

Fakar rusulâ fadlen ve ulâ
Ehde's-sübülâ lidelâletihî

Kenzü'l keremi mevlan niami
Hâdî'l-ümemi lişeriatihî

Notaya Alınma Tarihi: 09/02/2011

³⁴ Mehmet Emin Altıntop, *Türk Din Mûsikisinde Arapça Güfteli İllâhiler (Şuşuller)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1994, s. 4.

RAST ŞUĞUL

Sofyan

Es sub hu be dá min tal a ti hi
Fe Mu ham me dù nâ hü ve sey yi dü nâ

Vel ley lü de câ min vef re ti hi
Fel iz zü le nâ bi de lâ le ti hi

Sal li yâ Rab be nâ a len nû ril bü bin
" " " " " " " " " " " "

Ah me del Mus ta fâ sey yi del mür se lîn
Mu ham med Mus ta fâ eş re fil â le mîn
" " " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "

Not: Üsküp Sinâni Tekkesi postnişini Harâbâti Şeyh Kadri Efendi'nin kızı Hüsniye Bacımın sesinden yazılmıştır.
(M. Hakan Alvan 28.11.1998)

Kaynakça

- Abdülhakim Koçin, "Vesîletü'n-Necât'taki Duâların Münâcat Türü Açısından Değerlendirilmesi" *Süleyman Çelebi ve Mevlid Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2007.
- Aida Islam, "The Musical Characteristics of the Religious Service in the Mosques of Macedonia", *Contemporary Trends in Musicology*, (ed. D. Buzarovski), Struga, 2004.
- Bedri Mermutlu "Besteli Mevlid Meselesi", *Süleyman Çelebi ve Mevlid Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, Bursa Osmangazi Belediyesi Yay., Bursa 2007.
- Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dinî Kur'an Dili*, c. 6, Eser Kitabevi, İst., 1942.
- el-Mu'cemu'l-Vasît* (haz. İbrahim Mustafa), Mektebetü'l-İlmiyye, cüz: 2, Kahire, 1960.
- Enes Ergür, "Balkanlar'da Okunan Bir Mevlid Bestesi", *Keşkül*, sy. 12, İstanbul, 2007.
- Erdoğan Ateş, "Şuğul", *TDVİA*, c. 39, 2010.
- Faik Luli-İslam Dizdari, *Mevludet Ne gjuhen shqipe*, Camaj-Pipa Yayınları, Shkodra, 2002.
- Halil Can, "Dinî Mûsikî", *Mûsikî Mecmuası*, sy. 291, İstanbul 1974.
- İsmail Ahmedî, Hafız Ali Korça, *Jeta dhe Vepra*, Shkup, 1989.
- Jashar Reçepagiç, *Razvoj i skolstva Albanske Narodnosti na teritoriji danasnje Jugoslavije do 1918 godine*, Priştina 1974.
- Mehmet Emin Altıntop, *Türk Din Mûsikisinde Arapça Güfteli İlâhiler (Şuğuller)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1994.
- Muhammed Aruçi, "Balkanlar'da Mevlid Geleneği", *Köprü*, Üsküp, 2006, yıl 4, sy. 19.
- _____, *Kemal Efendi Aruçi: Şiirlerim*, Logos-A, Üsküp, 1999.
- Mustafa Uzun, "İlâhi", *TDVİA*, c. 22, İstanbul, 2005.
- Mütercim Âsım, *el-Okyanûsü'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kamûsi'l-Muhît*, c. 1, İstanbul, 1305.
- Nuri Özcan, "Bayram Salâsı", *TDVİA*, c. 5, İstanbul, 1992.
- _____, "Ezan", *TDVİA*, c. 12, İstanbul, 1995.
- _____, "Mevlid-Mûsikî", *TDVİA*, c. 29, İstanbul, 2004.
- _____, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Dinî Mûsikî", *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, c. 10, Ankara, 1999.
- _____, *Dinî Mûsikî Ders Notları*, İstanbul, 2001.
- Sadettin Nüzhet Ergun, *TMA*, c. 1, İstanbul, 1942.
- Suphi Ezgi, *Türk Mûsikî Klasiklerinden Temcit-Na't-Salât-Durak*, İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı, İstanbul, 1945.
- Ubeydullah Sezikli, "Besteli Mevlid Üzerine İki Yazma Eser", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 2008.
- _____, "Temcîd", *TDVİA*, c. 40, İstanbul, 2011.
- Yılmaz Öztuna, "İlahî", *Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*, c. 1, Ankara, 1990.